

Ты хаһаайыстыбата

реконструкцилан үлбэ килтердир. Барьлын 19 хотон тутулан олсоо килбигэ. Байгал юмн үерэрэ дин хотоннор улуусуг 17 нөһилгэр барьлыг тутулуулур. Мамы тэгэ 24 биридигэн ыал эмнэ хотон тутуна. Болтоносо, Сылханта, Чакырга сүүстүү мнөстэж 3 сылы бэзэйн тутан үлбэ килтердир, өссө 4 бэзэ тутулар.

Бийтл тѣ хѣхайѣистѣбатыр үрдүк
көрдөрүтүк. Иңилнѣктэргэ Тѣ
хѣхайѣистѣбатын министрѣистѣбэ үстүү
мөгүйүөнѣк 19 анал прѣны спѣкѣобута.
Бѣлнѣ улустѣн Хадѣар, Мутулѣй, Сѣлѣг
уонѣ Чадѣрлѣнѣктэргэ ыларѣстѣлнѣр.
Бу грант харѣлтын тѣ хѣхайѣистѣбатын
тѣжнѣнѣлѣ, оборудѣванѣе ыларѣ, хотон
тутуугулар, сѣйшѣлѣа барар суолѣа мѣстѣа
тутуугулар уонѣ тѣ хѣхайѣистѣбатын обѣ-
скѣарѣлар уст, лнѣнѣтын тардылѣа
тѣлѣлѣлѣн.

Ин Дархан Е.А. Борисов чадлынтай бэлтгэр сүхтү илтэлтэрийн туһутар нөһилхэксэргэ мэлүүһөөнөөх үткэрэргэ дыһалт таһеарбыта. Билини улуустуг 17 нөһилхэгэ бары ыһаа, 158 ыһах сүхтүлү атылаһан адалан, чадлыннай бэлтгэргэ куонкурс түмүгүгөн тарагтылар. Улууска "Чурапчы" ТХПК оператор быһылыһан үтэһон, Халасияһан 124 төбө симменталь боруда тинэлхэри адала.

Улус биедмэтгэр үбүрүнн 11 мол. сорууһайга тэннэстэ. Итинно нөһилөөктөр уутт 7,930 тың. солк суумаларын эбээ, тыа хаһааньыстабатын сайдыытыгар бэйэл уопсайа 18,930 тыһыынча соркуобай утулуна, улуска тыа хаһааньыстыбалыгар хаһааньылаар да эйбэк харны көрүлүнэ. Бодомоко көрүлүбүт үп 16 сана хотон тутуулугар, 92 төбө ынах сүөлү, 13 төбө үрдүк ханниах апыр окус апылыһылыгыгар, 287 гектарга кырмыой культураны ыллыга, соһуллар тиконинисери санардыга, өлгөн да атын тыаһа султалаах боһуруостары быһарыга түһүйүллэ. Оюн улуустан угары үбүрүннээк боломусчуйаларын багы нөһилөөктөр састааххук уонна толору түһүүллэп.

Бийикты "Продовольствие-2016" былгастада билиги улуспут сипилилсиктик кытаң, Гран при үрдүк алы ылан көһөрүтө сыңдар знаманы ыла. Бу былгастада урууу сыңштан уралга деген улус барыта бир павильону оностон турдуб. Одулуун көһилгө (банылак Л.В. Ефремова) "Утум сипиме" программасын

Көпчүлүгү бары тартылыштын кынынанан
тыя хахайыстыбын министрдин махат
сурутун ыла. «Чурачнь» ТХПК урун көмүс
мөтөли уюна ую түмүгүнөн. «Жушнее» пред-
приятие АПК в отрасли пищевой и перераба-
тывающей промышленности РС (Я) алы
была 1-күл степеннох дипломуна
нагараадаланна. Одулуутан «Комплекс»
бааһнай хахайыстыба «Растениеводство»
салалыгар боруонса мөтөли, Бахылтан
«Киров» бааһнай хахайыстыба кыһыл
көмүс мөтөли, сана сааһалыгар фермердэр
Хайхесытан О.И. Федотова бааһнай
хахайыстыбага кыһыл көмүс мөтөли,
Мендиуаайыттан Д.Д. Павлов бааһнай
хахайыстыбага кыһыл көмүс мөтөли
ыһыллар. Улуустаагы ветеринарнай
управление байыла сиорбут препараттарын
көрдөрөн үгүс дыон санзориятын ыла, тыя
хахайыстыбын министрдин махат
сурутунан нагараадаланна. Бир улахан
ситиһингөн Москва куората ыһыллыбыт
«Золотая осень» быыстаппага Одулуун
көһүлөгү тыя сирын сайдыһылар
«Формирование комфортной среды» жизнеде-
ятельности в сельской местности» дин
номинацияга кыһыл көмүс мөтөли ыла. Бу
быыстаппага улуус даһылтата эбик граны
ылары ситиһиптин сыаналаан, РФ Тыя
хахайыстыбын министрлибистин анал
дипломуна нагараадаланна.

Улустың тыа хааныыстыбатын сайдыыштыгар өрүү биһигэ устулар тэригэтэрибит «Чурапчы» ТХПК, ветеринарий управление, «Россельхозбанк» Чурапчытаагы офиса кустерэр кыааһтара улахан.

«Чурапчы» ТХКК 2016 сылга 7500-тонна үүтү тутар былааннаах, бу урулау сылларгаагар үрлүк көрдөрүү. Быйыл 10-ый түмүгүнөң, үүт туттарыытылар былаанын 108 % таларда. Кооператив Тыа хаһаайыстыбатыгар уонна аска-үөлгө минериситибитин күснүрүстүрүлүр кылтан, анал граннарга тиксэн, элбэх реконструкциялыыр үлүсүн ытта. Ол курдук Мугудайгаагы ас-үөл комбинатылар үрүт ас араас көрдүнүн утановкалыыр линиялаах оборудованиие туруорда. Механизированный сүөлү өлөрөр пуулта, сүөлү астыыр линия оборудованиетын саалардан онордо. Ончуллубут боролууну-йаны тизийигэ шал тизиниң атыласта. Чурапчыгаагы үүт астыыр сыагы, санаатан, алын объекка көһөрөң, бары ирдобитэ эпийигирир пыа уаарылан онордо. Маны таһынан кооператив байогэ эриттэр үбүн

суутугар улуус кластернай сийлэһин
территориялар «Быйа» маҕаһыны
көһөрөн тутта. Чурапчы юниһэтиинитэр
экин алы күүскү аһан утуһутта. 2016 сыл
аһынны ыйыттан Хакасия

өрсүлүүбүлүктөнтөн адалдыгыбыз
«Мындагаайы» кооператив 200 тебел
симменталь боруода тизгелерин көрүүгө
кылтыгас үлөзөнүн бөрөдөтүнөн Ыйгар.
Манна 14 үлөңит толору хамнастаның, комп
плекс бары тахсар оросдооттарын толору
үбүлөң, үлө-хамнас ылышлар. 4 тебел
бастагы төрөк ылышан, үлө тутарымын
садапатылар. Улуука спорт сайдымыгар
кооператив сылтаа кырата суох кылпатын
көлтөр. 2016 сылга чуолган аг спордун
өйөөлүннэ кооператив улахан үлөңи тэрийэр,
ол курдук улуу бааһынай
хаһайыстыбаларын келтэ кылтыһан,
Краснодарский кырай аты иңтэр
суботтарыттан 2 үрдүк кыластак, Англия
ырас хааннах сүүрүүк боруода аттарын
агалла. Чурапчы сэлөннөһэтигэр 8
михстелек сата типовой конюшняны тутан
бу күнүгөз спортко көлтөргөтө.

Тариулигт 95 сьлын соторугаагтаа багтисэбиг ветеринарийн упралсене (сэл. Еремеев В.И.) 130-ча үлсһинтсэх улахан нэлсхива наука диринг билсигэрингэр усона сита технологиеларга олохурин, сүһү дору обай турхсгах бусларьгар, тьа хаахайсыбальн боролуусуйата хаачьсыбалаах бусларын туһулар туруулаһан үлсһинир. Упралсене быйһа ьнах сүһүгэ бруделез, лейкоз уонна туберкулез ьарьыларьгар барьта 42 тьыһынаа чичинийилэртэ онордо, 11247 төбөгө сибирскай яаваа вакцинацияны ьылта, 12080 төбө ьнах сүһүттэн, 4428 сьлыттан үсү түтэрингэ үлэни онордо. Туттарьлар боролуусуйа, эг-үүт хаачьсыбальгар, сүһү аһьытын, от хаачьсыбальн бэрэбэрксэлсһингэ барьта 3000 корьнэ араас корутсэх аһааьс олохулунна. Эмгэлһин барь дьаһалларын тотору онорон, Хотторо нийһингэр ьнах сүһү сьсыһаһаах ьарьылын тохотору ситистилэр, Мугудий уонна Кылааһа нийһилэктэригэр ити үлэһи салгы ьыһьаһаллар.

"Россельхозбанк" анал кредиттэй программалар нэнгү зуус тэрилтэрийн, бэлхний хаахайсыг багасгах, доогуу юмна орто бизнес салаларын, салты, сүлхү кредиттэй кооперативтарын, сүлхү илгитийн өйөөхүүнү юмна нэгилүүлэснэ үбүлсн, бэлн өнтүтүн тэлөр хамчгаан,

напишеници на юлта ыкса сибээстэхтик
мүһүн юлта. "Россыялыктар"

Бу юм устайыгар "Россельхозбанк" Чуралны улуусунангы эбии офина улуска 1 млрд. 598 мөлүүйөн суумалаах кредити бюриэ, ол иһинэр тэригитэртэрэ 473 мөлүүйөн солк, биридигитэн дыһыно 1 млрд. 125 млн. суом кредит бэрилинэ.

Бу сэтгэл 10-ийн түмтүгэн улуска тыва хааһыйысты башын бороодукуйаһын онгортон таһаараччыларга, бааһынай хааһыйысты башарга, дыоһус бизнестин сайһын арыгыта, аһыһы эрттэн тэртиттэ эрттэр, таһаас таһаанчы предпринимателлэрэ, чааһынай ленто барыта 145 малгүйтөн солс кредит бороһинга 2015 сэтгэл 10-ийн түмтүгэн бу көрдөрүү 130,0 малгүйтөн тэнттэр. Бүгүнтү турутунан, офиска 7392 киһийон баар, ол иһинтэн 422 – юридическай сирэй, 6970 – чааһынай дыон. 2015 сэтгэл 10-ийн түмтүгэн бу көрдөрүү – 7297, 387, 6910, туһааннаһынат.

Иргэнийн баан кредитнэй өйбүлү
Дойру полиникага ыгыр соруктарын
толорууга, ол курдук тыа хаагыйсыйбатын
аһыуулу астыр, онорон таһаар дэю кур-
гэтгэрэ уонна элэр фермердэрэ, дэюс
уонна орто бизнестэриг таһааргэрэ, уонкай тыа
хаагыйсыйбатын дэрыастанар
күннүнүнүгэ салгыт онорууга. Тыа сирин
социалнай сайдылгытар улахан болуомто
уурулан, суюк-дэах хаагыйсыйбатыгар,
күннүкэрэ дэю тутуу, гаастаһын, уунан
хаачыйыт, үрөүрүн, суюк быһылытан
дойдуга оноруллубут тизэнигин ыһыт,
АПК бары салааларыгар чөпчөтүүлэх
кредиттэй программалары оноруу;
государственный өйбүлүлэх иштөчнэй
программалары өйөһүт, клиентори кытта
үлө хаачысыйбатын тупсарыт, санта
партнердэри кытта үлэстөһүн курдук сый-
сорук түрүр.

Дээд, итн курдук 2016 сыллаах үтүбүтүн түмүктөн эрибит. Бу ситиһинигэр түмсүүтүк үтүбүт түмүтэ буолар. Быйылгы кыстыкка сүөһүбүт, сылгыбыт эгэллээк кыстаатын, көлөр сыпуйуулаах-быйылаах буоллун! Сүөһүтүн ылыллар бороһукуйаны сатпы үрүтүн иһигэр, дьоммутун сэргэбитин толоску аһыан толору хаанчыыһыт. Бука барыһыгар, чутас дьоммутугар кытаах доруубуһаны, үлүһтигэр-хамнаскылар ситиһинигэри багарарын.

Анна ЗАХАРОВА,
уполномоченная ханайкыткыш
управление шй нечагытга.

Сага кинигэ

ҮЙЭТИЙГЭ ДЬОХУННААХ ҮЛЭЛЭР

[illegible]

Бу түмүүгэ биликтөөк собиридыһыа В.А. Пилипова иккэ согурууһаҕа тахсыбыт кинигэлэри билиһиннэрдэ. Быйыл этинньы 21 күнүгэр сааа билиһиннэх фольклорһа, этнографа А.А.Саввин – Ыһарууска Саабыт төрөөбүтэ 120 сылын тусар. Андрей Андреевич Боотурускай улууһу II-с Хатылы (Билиһиннэн Ботлоно) нөһүлүнэрт төрөөбүтэ. Ону эрдэһүтүн төрөөбүт дойдутун айыллыһып, норуотун сирин-туомун олуэ интэриэйиртирүт буолан, фольклорист, этнограф идэлэрин баһылаабыта. „Кресвед-этнограф, фольклорист А.А.Саввин (солохун кылгас уочарыата)“ кинигэни сааа норуотун суруйааччыта Семен Андреевич Попов – Сэмен Тумаҕа

бер дэвснүгэр баталжээ. Тумат бу үлэни А.А.Саввин төрөөбүтэ 100 сылын кароо суруйбута. Ол кэмтэн 20 сыл авста. Сэрх илгэлэх биир дойдумаахпыт төрөөбүтэ 120 сыла тусларынаа, аалтар бу документаһыай уочаркатын хаг керөн-истэн таһаарда. Кинигэ Чураччыттары „Саһа олох“ редакцияһыай-издательский халбохук иһинэн бөрөөттэнэн, билигиниэ 100 экзэмплярэан таһыста. Кинигэ 86 сиройтэн түрдү.

Күннээ басташь түһүмөкөр А.А.Саввин оҕо сааһын үгэйтэ, үөрөсө дуолуусту сыйлара сурулаллар. Алданчы Саабын аймахтары, Өндөрүүсү төрүттэриң, төрөттүттэриң, аймах-уруу дьонун калта билсө. Иккис түһүмөкөс юни общественнай үгэйтэ, учууталгыр сыйлара, саха фольклорун, этнографиятын хомуйуута турунуута, интэрнэйтэ үөскөһүнө сырдатыллар. Үһүсү Андрей Андреевич Тьлы, литератураны научааһык чинчийгөр институтка научнай содружник быһылыыан үлэтиригөр тутубут ньымта, фольклорной экспедицияларга калтыгыта суруллар. Төрдүс түһүмөкөс архайып матырыйалларынан А.А.Саввин оҕорун тигэс сыйларың сырдатар докумуоннар, суруктар, сайабыллыыһыалар юлэтирилибиттэр. Чурапчыга кыраайы үөрэтэр музейы төрүттэһинэ, тэрийиниэ сырдатыллар. Мань таһынан Сэмэн Тумар, «Сахалар сирин оҕору иннинсөбү аһылыктара» дьон А.А.Саввин үлэтин сугастын ырыппыт. Ааптар үгэс аһылыгын түһүмүк, эбэх чинчийгөр үлэни быһыппыт.

Ийаак кинигэ – сэрэн бөтөрөөк, „Дубан баг“ III-с степеннээк, „Аја дойду Улуу сэримин“ I-ы степеннээк уордьаннар кавалерлара, „Бойобуой үтүгүсүрүн ийиг“, „Кенигсбери ыһыы ийиг“ мэтээлөр хаһайыннара, Саха АССР үтүгүсүк ууһутала, Чурапчы улуһун уонна Болуур, Чурапчы нэһиликтэрин бачуоттаах олохтоохторо, П.А.Ойуунускай аатынан Биримсбэй лауреата, „Гражданскай кэбиен“ биигэ, „Хотуу Олус“ уордан хаһайыттара Иван Михайлович Павлов үс эрд тахсыбыт кинигэлэрин

хомуурунгуута, „Албан аатгара олбоодүйбэт“ кинигэ олохтоок „Сана олох“ редакционной-издательской холбохун ийинин бэчээтээн табыста. Хомуулан онороогтуулан холбохун редактор-дирижктэрэ Афанасий Афанасьевич Зехаров үлэгтэтэ. Кинигэжэ урддан арылан уонна бойбубой нагарааларынан бэлэтэммит биир дойдулаахтарбыт аатгара үйөитэминилэр. Мань тэнэ суража суох сүлгүттор, бойбубой элэксатор, Чурагын байыаннай комиссариатын сэрлэг ынъярыллыг биир дойдулаахтарбыт аатгара киндидитэ. Кинигэ 300-чээ сиройлээк.

Керсүүнүү ышпырылгак ышпыгыта, улуус, ереспүүбүлүкө бүтүүн ышпылар кэлгитэ Иван Михайлович Павлов 96-с хаарыгар үкүзүтэ. Икки үйө алтыһыһытын, олох-дьаһа уларыйыһытын итэ көрөн, кэлбиг ытык кырдыаҕас бу 39-с юниастин таһаартарда. „Былыргытын биһиге кинигэни аактап курот иһиллэһитэ саарбахтардаах. Кыраайы үөртүгүд, историческый кинигэзор улахан суоталаахтар. „Өлүү хараһыи үстэ онгойот“ дигэн бастаан кинигэм тахсыбытыттан эр ылап бэлэмнэ кинигэни таһаартардым. 40-нуст кинигэбин таһаартардыбын, олохпур улаһаны ситистим дигэн санааһым этэ. Үгүс үгүс кинигэлэри онорон таһаарар „Сага олох“ холбоһука, редактор А.А.Земарова махтанарбын“, – диир Иван Михайлович. Сага кыһаҕа тула кэлэстийитэр кэлэр сыһа Кыайыи күнүгэр диэри улуус кинигэһэһэринэн, олохсуйа-рынан ыһтыллыахтара. И.М.Павлов улуус кыраайы үөртөһүннүгүн кытта эбиэттэһэн кэлгитэ эмгэ көрүстэ, санаатарын иһигитэ, үгүс субэни бигүрүтэ.

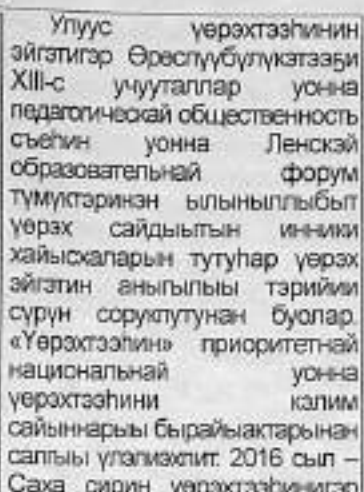
Бу нурлук бир күн ишиг улаган кишиг туфунан кырайыг үрөгөз-чилер билистелер, ытык кишиниг сүбэтин ыттылар. Кишигелери булан агаарга, төрөбүт дойдубүт, улуусу туфунан билигитини ханатываргытылар ытырабыт.

Оксана ЖИРКОВА.

2016 сүл
Сэтінньи
17
күнэ
ЧЭППИЭР
№ 125 (11292)

САЛАЙААЧЧЫ МУННУГА

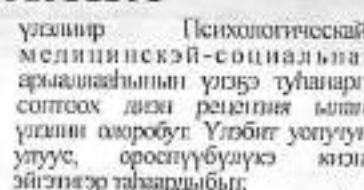

Саха сириг үөрэхтээһиниигэр
Эбэл үөрэхтээһин ыһынан биллэриллэн, чоһу соруутары ыһынан
үлэ ыһыллар. Педагогтар уонна иитиллээччилэр үгүс
ситиһиһиллэннэлэр.

Калар 2017 сыл Россияҥа Экология, Саха сиригэр Ыччат
сылынан биллэриллэн, туһааннаах дьаһалларга үөрэхтээгин
айтэтин үлэһиттэрэ көктөөх кыттыыны ылыахтара. Быйылгы үөрэх
дьылын сурун уратытынан биир дойдулаахпыт, сахаҥы суругу-
бичиги төрүттээччи, лингвист-чуоной Семен Андреевич
Новгородов төрөөбүт 125 сылыгар, "Сахаҥы сурук-бичик" дин
бастагы букубаар тасыйыта 100 сылыгар аналлаах улахан
дьаһаллар ытыллыахтара.

Тамара Васильевна ПАВЛОВА,
Чурапчы улуутун үөрэҥин салалтатын начальнига,
СӨ үөрэҥиригитин үтүөлээх үлэһитэ,
РФ уопсай орто үөрэхтээһинин бочуоттаах үлэһитэ,
СӨ үөрэҥиригитин туйгуна.

**“БЕРЕЗКА” УЊУЙААН --
ТЫА СИРИН БАСТЫН
УЊУЙААНА**

2016 шд, дугдун тутар ыйга
спартакиада болсон. 4 сүмдэ хамт
2 нэгдэлчид Нерюнгри куоракта
«Дорнобулгунгар хаанч хастах
оволорто» анал куурсука сылын,
үөрөнчид колбонтээрэ. Олон
үдбигдигэр үлэ уолуу
нэришнэбиг. Итигэн түрэх мэдэ,
үлэз дьолун ситхивчсөннбиг.
Ол колбон дугдун-хөдөөдөг үлбиг.

Улуука тыһара ситэ сайдыытах оҕо ахсаана дьүүбүгүнүн, 2015 сытта улууус байылыга А.Т.Носовиыһа этти киһиортун, «Организааиын логонедеской группун дьа дотей с фонетико-фонематическими нарушениями» бырабыаак күүтүүсүн, саппа хайыһаанаппа киһиортун сайдыытытун.

Бу хайрсаханы тайал, салга
бээрэйлээк онгоров, уһууһааммыт
«Тулунара ситэ сайлыыктах
онсору үөрэтэр кинигэ»
буһабыта. Ол күрүк, уһууһаага
уһууһаа суук буһууһуу калынайыл,
уһууһаа буһууһуу аһууһаа.

Анхл үүрхүү үөрэгсэххээр
скайп-вакстары үлгэр-ылан, харида
буулар, үлгэр-кабинеттарын
тэрийн үүрхүү-ууларын
дэлхэ-буулар. Үөрэгс
минист-орист-бэлтгэн сана-бөлх
дэлхэ-буулар, 20 овор-ашиг-ах
милан-жам-бэлтгэн тулгуур-уулар.
Уулар-амьт-скайп-вакстары Н.Е.
Никитин сүүр-ашиг-ах, 2015 сэл
сэл-ашиг-ах 1 күн-ашиг-ах «Күн-ашиг-ах»
дэлхэ-буулар сана-бөлх үлгэр-ашиг-ах
скайп-вакстар.

[illegible]

ЭБЭРДЭЛИИБИТ!

*«Саха Өрөспүүбүлүкэтин үөрэҕириинин туйгуна» ааты ылбыт
коллегаларбытын:*

Виктория Гаврильевна ПЕСТЕРЕВАНЫ, Дириг орто оскуолатын нууча тылдар уонна литературатыгар учууталын;

Сергей Сергеевич АБРАМОВЫ, Амма орто оскулатын дирижэтри иитэр үлэбэ солбуйааччытын.

ҮӨРЭХТЭЭНИН ГРАНЫНАН БЭЛИЭТЭННИЛЭР

Россия Президентин грана:

Ирина Саввична СОЛОВЬЕВА, С.К. Макаров аатынан Чурапчы гимназиятын омук тыйлгар учуутала, РФ орто уерактаагинин бичумтаах улагыта, СӨ уурабуурийтин туйлуна.

Саха Өрөспүүбүлүгэтин Ил Дарханын грана:

Екатерина Прокопьевна АНЕМПОДИСТОВА, Хадаар орто осуулгатын биологияца у-уутала, РФ орто увархазгын бонусгаах улэнигэ, СӨ увархазгын туйгуна.

«Саха Өрөспүүбүлүтэтин оскуона иннинээһи үөрэхтээһинин бастыг педагогической үлэһитэ» аат уонна СӨ Ил Дарханын бириэмийэтэ;

Оюсан Григорьевна ОКОНЕШНИКОВА, Чуралны таабы, «Чурааньык» үгүйдэн илтээннэтэ.

ЭР ДЬОН ПЕДАГОГТАР ТҮМСЭЛЛЭР

Алтыншы 20
күнүгэр, Үөрэх
саяалтатын
кобүлээһининиэи,
Чурагыч улуунун эр
дьон-педагогтарын
машынайгы сүбө
муоньохтара буолан
ааста.

17 үөрэх
тэрийлэгтэйгээр уонна 9
уһуйаантан 26 эр дьон
истэн кыптыны
ыһылар. Муннах Үөрэх
салаатын начальнига
Т.В.Павлова ты
эрийлэгтэн сабуулаа, он
ийийилгэр эр дьон-хөд

Д.А. ИСЛАХИОНОВ,
улуустагы урук савананын специалита.

**САХА СИРИН “СЫЛ УЧУУТАЛА-2016”
КУОНКУРУС ФИНАЛИНА**

Мария АРТЕМЬЕВА,
УЧАСТНИЦА ПЕРВОГО ЗАМЕЧАТЕЛЬНОГО СПЕЦИАЛЬНОГО

С.М. НОВГОРОВА,
"Березка" үнүйиш мектебинин мугалими.

ТЭТТИК СОНУННАР

Сэтгэний 3 күнүгэр сахалы остоол ооннууларга – хабылха, хабылхаа улус чампионата ытыллына. Барыта 9 остоолтан 56 оло кытына. Чурагы интернэт-остоолта бастаата, икис Муудай, үгүс Кылаанах остоолгара буоллугар.

Бүтүн Россиятаагы география икис диктанта 2016 оло сэтгэний 20 күнүгэр Россиягай Федерация 85 оубьегар ытыллыа. Олохтоох бириэмэнэн күнүс 12 чаастан садалаанан 45 мүнүгэ устата барыа. Чурагы улуулугар тирэх тууннарынан остоолгара буоллугара.

Алтынны 11-25 күнүгэр Бүтүн Россиятаагы предметной олимпиада муниципальнай түһүмүсэ 7-11 кылаас ололоругар 23 предметка ытыллына. Улуус урдунан 1460 үөрэнээччи кытына.

ПСИХОЛОГ СУБАЛЛАР

ОБО АНЫГЫ
ТИЭХИНИКЭБЭ
УВАНЫТЫН ДЫЭ
КЭРГЭННЭ СЭРЭТИИ

Аныгы үбө тиэхиникэ (компьютер, телефон, интернет) кыһа ололор улахан улларылыы кытырты. Олохтутун биэр өтүгүн чыччыллыр, биэр өтүгүн араас элбэх мэлэни, уйулга улларылыы үөсчүтүлүр. Хомойуох ийи, Интернет ситимин аһаас информацията оло толкуйдуур, айар дыбурутар, кыһа быһылыынан сайтар үчүгэй хаачыстыбаларга охсуу үөсчүтүлүр.

Төрөттүгү оло аныгы тиэхиникэ туһана сайдарын туһугар туу тыһаан олоу ырытыллы. Хайдах тыһаан компьютер уонна Интернет туһулугуттан (зависимость) харыстыллы?

Ололор, дыэ кэргэнэ куруук кыһырыны, быдыр тыһаан үөхсүү, улларылыы сайыан баар буолууна, ололор кэргэн аһаан көрөр, кууганар буолар. Оло ийи ололор виртуальнай олохо куугулаһар, оло бадалах сайыанарын кыһаарынан сел, эбэтэр кыһаарынан таһаарынахтарынан сел.

Оло төрөттүгүн кыһа аһаастык көсчүтүлүр, ойдууу аһаан толкуйдуур, олоу ырытыллыр сайыан үөсчүтүлүр, ол сүөх буолууна, элбэти Интернет буолан сыһа ойдууу, аһаан кыһаан сел.

Улууан саастах оло, аан бастаан, виртуальнай буолууна, туһаан дьэ, бэйтин саастылаахтарынан кыһа алтына, ооннуу үөрэнээччү, социализация барыаһаа. Айар, толкуйдуур дыбурун сайыанаран эр баран биэрты, 7-8 саһыттан тиэхиникэ туһаан сел.

Улаатан эрэр оло дыэ кэргэнэ таһаан, бэйтин саастылаахтарынан тардылыта кыһа саһаан улаатыллы буолар. Кыһа саастылаахтарынан кыһа мустан көсчүтүлүр, аһаан сир кордугу. Маһа, ололор интернетиэртыр үгүс дыарыаһа тэрийэр эби үөрэнээччү эйгэ улахан орутуулар.

Олоу компьютернай тиэхиникэ тэийтэ, ол бириэмэтин аһаан сайыанар умууан. Холбуура: дыэ кэргэн аһаан таһаан, аһаан, музейга сыдылы уолда.

Оло компьютерга ололор бириэмэ саһыттан туһулугаа.

Оло саһа	Компьютерга ололор бириэмэ
7-9	15 мүнүгэ
8-9	25 мүнүгэ
10-11	30-35 мүнүгэ
12-13	35-40 мүнүгэ
14-16	45 мүнүгэ

Психолог субаллар:

- төрөттүгү бэйгэ холбуу буларын умнуу сүөхтэх;
- күн быһа ололор бириэмэ уурбаа, төлөтүгүн туту саһаан төрөттүгү оло үгүтэ;
- оло компьютерга ололор бириэмэтин хонтуруулаһа;
- оло компьютерга ололор кыһа бэйгэ аһаан;
- оло хаһаан ооннууу, хаһаан сайына кыһаары төрөттүгү бириэмэ;
- оло улууларга, саһаан сел түбөстүгү бобуулаах сайтарга аһаан туһулугаа оруу;
- оло туһаан, сайтар ооннуулары, сайтары туһаанга субаллар;
- Ололор, төрөттүгү аһаан буолууна, психологтан кыһаан кыһаан сел.

Т.Ю. ФИЛИПОВА,
үгүс саһаан психолог.

КИНИЛЭРИНЭН КИЭН ТУТАБЫТ

«Сердце отдаю детям» – дыэ улуу педагог В.А. Сухомлинский элбэ тыһаан үгүсчүтүлүр, таһаан педагог Ноева Анна Гавриловна аһаан курууга. Анна Гавриловна 1978 с. Дьоккусайдаагы 2-с Мэдьэ педагогический бүтүрэн Соморун саһаан элбэтиэр Анна оройуонугар иһэччи үгүсчүтүлүр саһаан.

Диринтэ, Кылаанах үлэтин баран, Улуу-Куоһаа «Сулусчаан» улуулаһа 1994 сытан таһаан кыһаан, айынылаахтык үлэти сыдыар. Анна Гавриловна, айынылаан айынылаах уу-уран тыһаан, ийэ тыл сүөһүн элбэти хаһаан иһэччи кыһаан буолан, үлэтир үлэтир «Ты – үгүсчүтүлүр» дыэ тыл сайдылыа, оло айар дыбурун сайыанарга билиитин-кордугун бүтүрүу ууран үлэти сыдыар.

ОБОБО АНАММЫТ ОЛОХ

Ололор уу-уран тыһаан араас курууларга тэрийтэ «Билиити аһаанары», «Ты олох». Бу курууларга хомойуу тыһаан хомойуу, үлэти, сыһаанары төлөртүгү куруу, үлэти. Ололор хаһаан ооннуу, хаһаан аһаан, иһэччи аһаанарынан иһэ-боло үлэти кыһаан төлөртүлүр, дыэ иһэччи толкууна төлөртүлүр. Элбэх оло таһаан аһаан. Анна Гавриловна «Сулусчаан» улууан эксперимент үлэтир бэйтин кыһаан кыһаан. 2003 с. «Совместная проектная деятельность детей и взрослых на основе этнокультурных образов оплохений» федеральной эксперимент, 2008 с. «Модель открытого образовательного пространства «Аһаан ололор эйгэ» по созданию развивающей среды дошкольников» бырайыаа көсчүтүлүр кыһаан. 2005 сытан «Сүүтүгү» түмүү саһаанчытынан үлэтир. Кыһа үлэти ФГОС саһаан иһэччи сел түбөһүнэ иһэччи оло тыһаан баһаан, ойго хаһаан, ололор көрөр, айар дыбурун сайыанарга үлэтир. Экспериментальнай үлэ түмүгүн аһаан тус үлэти таһаан, методический пособиелары ололоруга. Анна Гавриловна өр сыһаан үлэти улууга «Саһа олох», «Саһа сир» хаһаанарга, «Народное образование», «Обруч», «Детское образование».

«Россия» сурууларга таһаан. Таһаан педагог иһэччи иһэччи ололор «Холугу олох» курууна 2007 сытан кыһаан, бириэмэти мэлэтир кыһаан. Ололор улуулаһа аһаанарга кыһаанары: «Народное образование», «Детское образование», «Кун Дьиринтэ» аһаан аһаан, «Чомчук саһаан аһаан». Сыһаан аһаан кыһаан «Аһаан аһаанары» ололор иһэччи мэлэтир түбөһүнэ.

Анна Гавриловна – «75 лет образования Чураччын улууга», «За преданность делу» бэйэ, Саһа сирин Президентин Грантин хаһаан.

Билиити Аһаан – саһаан дуулаах, элбэччү кыһаан, ололор кыһаан оло, элбэччү кыһаан элбэччү кыһаан кыһаан кыһаан, үлэти сүөһүн, кыһаан билиити кыһаан. Дыэ кордугуу тыһаан, араас элбэччү тыһаан, сценарийлары үлэти саһаан түбөһүнэ үлэтир курууна тыһаан, элбэччү кыһаан, маһаан тыһаан. Элбэччү үлэтир тус үлэти улуугун аһаан-оло үлэтир кыһаан кыһаан буолар. Нэһиэччү ололор үлэтир аһаан-оло кыһаан.

Л.В. ВИНОВА,

«Сулусчаан» улууан иһэччи, «Бэйгэриэти» түмүү саһаанчыта, СР үгүсчүтүлүр туйгуна.

ТАЛААННААХ ПЕДАГОГ, ТЭРИЙЭЭЧЧИ

Егор Васильевич Федоров 1966 с. Мырылаа торооту. 1995 с. СГУ филологический факультетин бүтүрэн куруу тыһаан уонна литературанын учуулаһа иһэччи кыһаан.

Ололор, Соловьев орто остоолугар хаһаан кыһаан, үлэти сыдыар. Куруу тыһаан учуулаһа, педагог-психолог, дирижэри иһэччи үлэти ололорго иһэччи, бу кыһаан үлэти уонна иһэччи үлэтир ололорго иһэччи ололор. Кыһа иһэччи дьэтир баһаан, үлэти айынылаахтык сыһаанар сүөхчүтүлүр үлэтир бэйэ. Педагог айынылаах, ситиһиэх үлэти түмэн тэрийи кыһа үлэти сүгүн орутуу буолар. Бэйгэ үлэтир кыһаан үлэти методикаларын уонна кыһаанар иһэччи учуулаһа бэйтин улаатын, маһаан кыһаан сайыанарыгар кыһаан үлэтир.

Остоолуга тэрийи улууга авторский семинарлары сыһаан кыһаан, саһаан кыһаан бырайыагы көмүсчүтүлүр, учуулаһа аһаан урууга айынылаах үлэти элбэти. Остоолор учуулаһа үлэтир баһаан улууга эр буолууна, өрөстүбүлү уонна Бүтүн Россия таһаанар тардыллы.

Уон учуулаһа үлэти улууга өрөстүбүлү методический таһаанарыгар сыһаан кыһаан. Аһаан сүгүн үлэти кыһаан педагогтарга тэрийи, семинар-практикум дыарыаһа кыһаанар, үс сыл остоолор үлэти хаһаан кыһаан информация тэрийи кыһаан методический хаһаан ололор. Кабинеттарга үлэти-материаллар баһаан тупсарыа баһаан үлэти кыһаан, интернети дьэ, проктор кыһаан аһаан баар буолууна, компьютернай кыһаан, интернет ситимигэр холбонуу тэрийи, остоолуга ИКТ-ны туһаан иһэччи таһаан үлэтир куруу кыһаан. Иһэччи маһаан кыһаан үлэтир информация тэрийи улууга тугуу курууларга, баһаан педагогтары кыһаан баһаан, попочиелэри, остоолор саһаан кыһаан ололорго куруу куруу буолар. Кэһиэччи баһаан учуулаһа 100% иһэччи таһаан үлэтир, 9 учуулаһа үлэти категория иһэччи. 8 учуулаһа улууга «Сердце отдаю детям», «Педагог дополнительного образования», «Мастер-учитель», «Педагог – организатор», «Народный мастер» куруулар кыһаанары уонна кыһаанары буолуу, биэр учуулаһа «Учитель физкультуры сельской местности РС (Я)», «Учитель физической культуры», «Тренер – педагог» буолар. Остоолор физкультура учуулаһа өрөстүбүлүгэ фестивалларга үлэти мэлэти, үлэти министерствотан Попечительствотан сел.

Сыһаан кыһаан бэйгэччү: М.С. Артемьева, Е.И. Егорова, С.С. Макарова, А.Н. Захарова.

ылар «Бастыг спорт ололор» курууна 2-с мэлэти ылар сити.

Остоолор учуулаһа 83%-на үлэти үлэти, 48% - на үлэти категориялаах, 9 учуулаһа үлэти категориялаах. 1 – СР спорт маһаан, 1 – РФ Президентин «Россия чулуу учуулаһа» Грантин хаһаан үлэти. Учуулаһа иһэччи үлэти таһаан үлэти кордугуу кыһаан ситиһиэр үлэти. Үлэти ситиһи 100%, билии хаһаан баһаан 60% тэрийи. Остоолор үлэтиччү кыһаан Бүтүн Россиятаагы предметной олимпиада муниципальнай түһүмүсүн куруу тыһаан, маһаан, история, обществознание, черчение, физкультура, биология предметтарын кыһаанары уонна кыһаан буолуу. 4 үлэтиччү – физкультура, история черчение предметтарга өрөстүбүлү финалистар. Бүтүн Россиятаагы түһүмүс черчение, история, физкультура предметтарга 1 кыһаан, 2 кыһаан таһаан. Үлэтиччү араас таһаан кыһаан кыһаан-практический конференцияларга кыһаан, «Инновации кыһаан» ИПК-га булуу кыһаан, 4 өрөстүбүлү кыһаан баһаан. 1 Бүтүн Россиятаагы ИПК кыһаанарга, Бүтүн Россиятаагы «Интеллектуальное акробатическое» ИПК-ны ситиһи дьэтир, РФ Президентин «Талантливая молодежь» Грантин, «Океан» лааһаага кыһаан таһаан.

Остоолор уу-уран ололор искусство уонна спорт кыһаанарга өрөстүбүлү уонна улууга биэр баһаан кыһаан. Национальный остоолор Оло спортнай остоолор, чомчон аһаан Д.И. Коркин аһаан Чураччын спортнай интернэт-остоолор, маһаан улаатын Чураччын МУПК финалистан үлэтир. 2011 с. «СР бастыг агроостоолор» аһаан сүгүн, өрөстүбүлү кыһаан агроостоолор курууларга ситиһиэх кыһаан кыһаан. Чураччын улуулуга бастыг кордугуу остоолартан биэрты.

Мария АРТЕМЬЕВА,

үлэти управлениетин специалистта.

Айта ИГНАТЬЕВА,
Алиа МАКАРОВА,
Съедини орто оскулатъин
7-с култанъин уерисоччилора.

